

РОЗДІЛ IV. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 340.132:347.441:368.022

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-3/4-05>

**Дублювання як недолік нормативного регулювання (на прикладі окремих актів,
якими регулюється договір страхування)**

Болокан І. В., Щипанова О. О.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
innabolokani@gmail.com*

Ключові слова:

страхування, договір страхування, істотні умови договору страхування, відповідальність сторін за договором страхування, бланкетні норми, відсилкові норми, дублювання норм права.

У статті аналізуються норми законодавчих актів, якими регулюються договірні відносини страхування. Як на недолік законодавчого врегулювання вказується на наявність значної кількості дублюючих норм у Цивільному кодексі України, Господарському кодексі України та Законі України «Про страхування», пропонуються шляхи вдосконалення законодавства в цій частині.

*Надійшло до редколегії:
20.10.2019*

Прийнято до друку: 23.11.2019

Duplication as lack of the normative adjusting (on the example of separate acts which regulate the contract of insurance)

Bolokan I. V., Shchypanova O. O.

*Zaporozhia National University, str. Zhukovskogo, 66, Zaporozhia, Ukraine
innabolokani@gmail.com*

Key words:

insurance, insurance contract, essential conditions of insurance contract, liability of the parties to the insurance contract, blanket rules, expulsion rules, duplication of rules of law.

The article analyses the norms of Civil Code and Commercial Code of Ukraine, which are governed by contractual relations of insurance, as well as provisions of the Law of Ukraine “On Insurance”. As on the lack of legislative settlement it is marked about the presence in these normative sources a great number of duplicated norms. In particular, similar in content are: 1) norms, that determine an agreement insurances that is distinguished only by style of their exposition (formulation of definition); 2) norms about the subject of agreement of insurance; 3) norms about the form of this agreement; 4) norms about the moment of inuring by an agreement; 5) norms that determine who can insure; 6) norms that determine the features of entering into the contracts of insurance in behalf on the third person; 6) norms that determine the duties of parties; 7) norms that regulate the question of unenforceability of contracts of insurance and other norms.

Only a rather small number of norms are not duplicated. Examples of such norms in the Civil Code of Ukraine are provisions that determine

the consequences of non-compliance with the written form of the insurance contract (its invalidity); in the Law of Ukraine “On Insurance” – the norm, which establishes requirements for insurers (financial institutions in specific organizational and legal forms).

Other disadvantages of the legislative regulation include: 1) unclear formulation of the list of essential terms of the insurance contract in the Commercial Code of Ukraine, which (list), taking into account that the agreement is considered to be concluded only if the parties agree on all essential conditions, must be exhaustive and stated in the imperative form; the use of different designations of the same concept in different legal acts (for example, essential terms and conditions, “cancellation of the contract” in the Commercial Code of Ukraine and “early termination of the contract” in the Law of Ukraine “On Insurance”); 2) a rather large number of reference and blanket norms, which, moreover, are abstract (refer not to a specific law, but contain generalized wording “enforced by law”, “enforced by legislation”, “enforced by acts of civil legislation” etc.); 3) incompleteness of general and special norms (for example, “audit organization” in the Civil Code of Ukraine and “audit firm” in the Law “On Audit of Financial Reporting and Audit Activities” and in the Law of Ukraine “On Insurance” (in the context of granting the insurer the right to claim the insured’s certificate of his financial status, confirmed by the specified entity); 4) the absence of any minimum statutory amount of the penalty for the improper performance of contractual obligations in most regulations governing contractual insurance relations (as a rule, leaving the solution of this issue at the discretion of the parties to the contract), which often leads to the impossibility of its collection in the event of establishing its specific size in the contract. It is necessary to eliminate the cases of duplication of norms and bring their content in line with each other.

Ефективна реалізація норм права можлива лише за умови, якщо норми права є зрозумілими для тих, кому вони адресовані. Тим паче, коли йдеться про договірні відносини, в яких однією зі сторін може бути громадянин, як правило – проста пересічна людина. Особливістю цивільно-правових договірних відносин серед іншого є диспозитивність значної кількості норм, коли сторони можуть своєю домовленістю змінити нормативні положення. Основним правилом, яке тут діє, є лише умова, щоб ці домовленості не порушували прав жодної зі сторін. Зрозумілість норм, на думку автора, полягає у максимальній доступності їх змісту для кожного, без зайвої потреби звернення за допомогою до професіонала (юриста) для їх тлумачення. Крім зрозумілості змісту, бажаним є й їх максимальна доступність, яку у цьому випадку автор розуміє як максимальну спрощеність можливості ознайомлення з їх змістом. Ускладнюючими такий доступ

факторами є відсилкові та бланкетні норми, хоча заради об’єктивності автор вказує, що застосування законодавцем таких способів побудови норм має й позитив, адже зменшує обсяг законодавчих актів.

Договір страхування є досить поширеним у застосуванні договором, що підтверджується й судовою практикою. Так, на офіційному сайті Верховного Суду у 2019 році було розміщено «Дайджест судової практики Верховного суду у справах, пов’язаних зі страховими правовідносинами». Розповсюдженістю договору страхування пояснюється постійна увага вчених-юристів, серед яких і чимало вчених-цивілістів, до цього договору, які у своїх навчальних, навчально-методичних і наукових публікаціях вказують на особливості цього договору, його укладання, недоліки нормативного врегулювання.

Так, особливості договору страхування в діяльності органів

внутрішніх справ характеризував Ю. О. Заїка (2000 р.); розкриттю загальних питань страхового права України присвятили свої праці Д. П. Біленчук, П. Д. Біленчук, О. М. Залетов, Н. І. Клименко (1999 р.), Б. М. Данилишин (2003 р.), Ю. О. Заїка (2004 р., 2012 р.), В. Д. Базилевич (2011 р.), О. Є. Аврамова, О. В. Батожська, С. А. Загородній, А. О. Сядристий, Ю. І. Чалий (2016 р.), Д. І. Дема (2017 р.); особливості та нюанси відносин перестраховування досліджували К. Семенова (2005 р.), Р. І. Віннічук (2018 р.); дослідженню питань формування та особливостей страхових послуг в аграрному секторі присвятили свої дисертаційні дослідження Г. О. Гудзь (2018 р.), О. М. Віленчук (2019 р.); особливості інтернет-страхування на ринку страхових послуг досліджував у своїй дисертації В. І. Ерастов (2018 р.).

Питання регулювання діяльності страхових компаній в Україні досліджувала у своїй дисертації Д. В. Біла (2018 р.), питання страхування майна у системі фінансових послуг – Д. В. Наливайко (2018 р.), питання страхового посередництва в забезпеченні сталого розвитку ринку фінансових послуг в Україні – Н. В. Кудрявська. Чимало аспектів цивільно-правового регулювання договірних відносин зі страхування охарактеризувала у своїй дисертації Н. В. Міловська (2019 р.). Натомість у роботах вказаних та інших авторів майже не висвітлюються позитивні чи негативні аспекти дублювання норм, якими регулюються договірні відносини страхування, вказуються лише окремі недоліки наявного нормативного регулювання цих відносин.

Метою цієї публікації є аналіз та висвітлення недоліків нормативного регулювання відносин страхування у Цивільному кодексі України, Господарському кодексі України та Законі України «Про страхування»; виявлення дублюючих норм і формулювання пропозицій щодо усунення наявних недоліків.

Одним із недоліків нормативного регулювання, на думку автора, є

Herald of Zaporizhzhia National University. Jurisprudence

дублювання норм, якими регулюються схожі або тотожні відносини, різними нормативно-правовими актами часто однакової юридичної сили. Враховуючи, що договір страхування регулюється значною кількістю законодавчих актів, автор проаналізує лише три з них, які вважає базовими, з метою з'ясування як недоліків у формулюванні змісту норм про страхування чи проблем у застосуванні цих норм, так і наявності чи відсутності дублюючих норм.

Страхування регулюється Главою 67 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), §2 Глави 35 Господарського кодексу України (далі – ГК України) та спеціальним (щодо сфери регулювання) законом – Законом України «Про страхування» (далі – Закон). Є ще низка законодавчих актів, якими регулюються страхові відносини. Хоча і на прикладі цих трьох можна продемонструвати певну тенденцію дублювання значної кількості законодавчих положень. Відповідна глава у ЦК України та параграф у ГК України мають назву «Страхування», тобто мають охоплювати своїм регулюванням набагато ширше коло питань, аніж договірні відносини страхування. Аналіз змісту Глави 67 ЦК України дозволяє стверджувати, що майже всі його статті стосуються саме договірних відносин, що вбачається або з назви цих статей, або з аналізу їх змісту.

У ст. 979 ЦК України надається дефініція цього договору. Дефініція договору надається і у ст. 354 ГК України, і у ст. 16 Закону. Щодо визначення договору страхування у ЦК та ГК України автор зауважує, що лише стиль викладення (формулювання) цих дефініцій різний, але йдеться в них про одне й те ж саме, і лише окреме акцентування на обов'язку сплачувати саме у визначені строки у ГК України відрізняє ці дефініції. Так само відмінно щодо свого формулювання викладена й дефініція договору страхування у ст. 16 Закону, хоча зміст також є схожим зі змістом відповідних дефініцій у вказаних кодифікованих актах, всі основні положення у них збігаються. Так само як і у ГК України, у Законі

акцентовано увагу на своєчасності сплати страхових платежів.

У ст. 980 ЦК України йдеться про предмет цього договору. Зміст статті майже повністю відповідає ст. 4 Закону, за винятком лише певної незначної деталізації при характеристиці страхування відповідальності. У ст. 981 ЦК України регулюються питання форми договору страхування та наслідки її недотримання. Якщо проаналізувати зміст норм ГК України та Закону, всі ті положення, які відображені у цій статті, відображені і в цих законодавчих актах. Так, про письмову форму договору йдеться у визначенні договору страхування у Законі, про можливість посвідчення факту укладення договору страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою договору страхування, йдеться у ч. 4 ст. 354 ГК України, ч. 3 ст. 18 Закону. Єдина відмінність щодо формулювання положень про форму договору страхування у ЦК України полягає у вказівці, що недотримання письмової форми договору страхування має наслідком його нікчемність (ч. 2 ст. 981 ЦК України). Подібних положень ані ГК України, ані Закон не закріплюють.

У ст. 982 ЦК України йдеться про істотні умови договору страхування. Слід вказати на такий недолік побудови цієї статті як некоректне формулювання переліку істотних умов договору, які є умовами, без досягнення згоди щодо яких договір вважається неукладеним (відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору). Тобто, викладене вище розуміння істотних умов передбачає принаймні вичерпний імперативний перелік таких умов, натомість у ст. 982 вміщується формулювання: «та інші умови, визначені актами цивільного законодавства».

Не відкидаючи можливість, а інколи й об'єктивну потребу формулювання законодавчих норм із використанням бланкетних і відсилкових конструкцій, автор все ж вважає, що вони мають бути максимально конкретними

щодо норми, до якої «відсилають». Узагальнюючі формулювання «актами цивільного законодавства», «законодавством», «законом» та інші подібні пересічному громадянину не надають жодної інформації, такі формулювання для нього означають лише потребу здійснення певного пошуку або норм, або юриста, який би йому відповів на питання, що це за акти. До того ж досить сумнівною є доцільність «відкритої» конструкції норми про істотні умови (відсутність вичерпного переліку в одній нормі).

У Законі України «Про страхування» законодавець не використовує поняття «істотні умови», натомість у ч. 4 ст. 16 наявний перелік обов'язкових умов (за формулюванням Закону – «договір страхування повинен містити», який також є невичерпним (відкритим) (можуть бути й «інші умови за згодою сторін»). У ГК України не йдеться про істотні умови, а положення про можливість встановлення конкретним суб'єктом (Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг) додаткових вимог до договорів страхування, закріплених у ч. 2 ст. 354 ГК України, певним чином відповідає положенню ст. 16 Закону про те, що уповноважений орган має право встановлювати додаткові вимоги до договорів страхування життя та договорів страхування майна фізичних осіб. Положення про право страховика вимагати у страхувальника довідку про його фінансовий стан, підтверджену аудитором (аудиторською організацією), закріплене у ч. 3 ст. 354 ГК України має свій аналог – ч. 1 ст. 18 Закону.

Автори вказують на певну неузгодженість щодо формулювання відповідних норм (ч. 3 ст. 354 ГК України, ч. 1 ст. 18 Закону) та положень спеціального законодавства про аудит. У законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» відсутнє поняття «аудиторська організація», яке використовується у ГК України. Не використовувалося це поняття і у раніше чинному Законі України «Про

аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ. В обох цих законах у всіх їх редакціях йдеться про аудиторські фірми, а не організації (виокремлюються лише аудитори (фізичні особи) та аудиторські фірми). І в цій частині Закон України «Про страхування» (ч. 1 ст. 18) більш відповідає законодавству про аудиторську діяльність.

У ст. 983 ЦК України окремо зазначається про момент набрання чинності відповідним договором, а особливістю цієї норми є її диспозитивність, коли законодавець визначає цей момент, надає сторонам право змінити його у своєму договорі. Майже так само, включаючи й диспозитивний характер норми, сформульовано і ч. 4 ст. 18 Закону. Отже, ці норми дублюють одна одну.

У ст. 984 ЦК України визначаються сторони у договорі страхування і при цьому, характеризуючи страховика щодо тих вимог, яким він має відповідати, щодо порядку здійснення ліцензування, здійснення державного нагляду за страховою діяльністю, ЦК України у бланкетний спосіб здійснює посилання на «закон» (в узагальненому формулюванні, не надаючи ані його назви, ані навіть розуміння того, чи одним законом регулюються ці питання, чи декількома).

Спеціальним законом є Закон України «Про страхування», в якому закріплено і норми про ліцензування страхової діяльності (ст.ст. 38–39 Закону), і про державний нагляд за страховою діяльністю в Україні (Розділ IV Закону). Суттєво не відрізняються за змістом положення кодифікованих актів щодо визначення того, хто може бути страховиком (у ч. 1 ст. 984 ЦК України «страховиком є юридична особа, яка спеціально створена для здійснення страхової діяльності»; у ч. 1 ст. 353 ГК України «страховики – суб'єкти господарювання»), і лише Закон України «Про страхування» досить детально регулює ці питання із вказівкою на те, що це мають бути фінансові установи, створені у конкретних організаційно-правових формах. Тому постає питання про доцільність закріплення загальних, *Herald of Zaporizhzhia National University. Jurisprudence*

досить абстрактних за змістом положень, якщо наявна детальна регламентація вимог до відповідних суб'єктів. У визначенні того, хто може бути страхувальниками, всі три законодавчі акти, норми яких аналізуються, є погодженими – фізичні та юридичні особи.

Безпосередньо не стосуються суб'єктного складу договору страхування, натомість тісно пов'язані з цим питанням норми ЦК України, якими регулюються особливості укладення договору страхування на користь третьої особи (ст. 985). Але всі ті питання, про які йдеться у ст. 985 ЦК України, відображені і у Законі України «Про страхування» (ч. 1 ст. 16, ч. 3 ст. 22, ч. 1 ст. 26). Також автори зазначають, що ч. 3 ст. 985 ЦК України має посилання на «закон», яким встановлюються (в імперативній формі, адже відсутнє формулювання «можуть встановлюватися», закріплено «встановлюються законом») певні особливості укладання договорів на користь третьої особи.

Наступні дві статті ЦК України (ст.ст. 986 і 987) регулюють питання співстрахування та перестрахування, які також пов'язані з укладеним договором страхування, а тому стосуються договірних відносин. Співстрахування є певним ускладненням (за структурою) на стороні страховика, адже один і той самий предмет договору за одним договором страхування страхують кілька страховиків. Умовою захисту прав страхувальника має бути розподіл у договорі прав та обов'язків кожного страховика щодо одного страхувальника. Друга стаття не передбачає ускладнення у суб'єктному складі, натомість пов'язана із конкретним договором страхування тим, що саме ризик виконання страховиком певної частини своїх обов'язків і страхується в іншого страховика. Натомість як питання співстрахування, так і питання перестрахування аналогічним чином врегульовані і в Законі України «Про страхування» (ст.ст. 11, 12). У ГК України подібні відносини не врегульовано.

Безпосередньо договірних відносин стосуються й дві наступні статті ЦК *no. 3-4. 2019* *ISSN 2616-9444*

України – ст.ст. 988 та 989, в яких ідеться про обов'язки сторін договору страхування. При цьому слід зазначити й досить логічне з погляду захисту прав страхувальника розташування цих статей, адже спочатку йдеться про обов'язки страховика, яких виокремлено шість і які сформульовано шляхом певного переліку, що може бути збільшений у конкретному договорі, а вже потім – про обов'язки страхувальника.

Щодо обов'язків страховика, можливою є їх певна градація, яку автори запропонували б у вигляді: 1) інформаційні обов'язки (ознайомлення з умовами та правилами страхування; заборона розголошення відомостей про страхувальника та його майнове становище); 2) організаційні обов'язки (вжиття заходів щодо оформлення необхідних документів для здійснення страхової виплати; зміна умов договору за певних обставин); 3) фінансові обов'язки (здійснення страхової виплати; відшкодування витрат, понесених страхувальником у передбачених договором випадках).

У такий самий спосіб певний перелік обов'язків із можливістю розширення п'яти передбачених у ЦК України обов'язків іншими у договорі, сформульована і стаття, якою регулюються обов'язки страхувальника. Його обов'язки також можна згрупувати у певні групи: 1) фінансові (своєчасне внесення страхових платежів (внесків, премій); 2) інформаційні (надання інформації про всі обставини, які мають значення для оцінки страхового ризику та подальше інформування про будь-які зміни страхового ризику; повідомлення про інші договори страхування, укладені щодо об'єкта, який страхується; повідомлення про настання страхового випадку); 3) організаційні (вживання заходів щодо запобігання збиткам, завданям настанням страхового випадку, та їх зменшення).

Окремих статей у ГК України, в яких би окреслювалися права чи обов'язки сторін договору страхування, не вбачається, а окремі з цих прав та обов'язків можна побачити у дефініції

договору (наприклад, обов'язок страховика у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній страхувальником у договорі страхування; обов'язок страхувальника сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору, про які йдеться у ч. 1 ст. 354 ГК України). Що ж стосується Закону України «Про страхування», питанням прав та обов'язків сторін договору страхування у ньому присвячені ст.ст. 20–21, а обов'язки, які закріплені в цих статтях, майже всі співпадають із тими, які перелічені у ЦК України. До перелічених вище обов'язків страховика у групі інформаційних обов'язків лише можна додати обов'язок надання певної інформації підрозділам Національної поліції (п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону).

Статті 990 та 991 ЦК України регулюють питання виконання страхового договору, а саме встановлюють умови та порядок здійснення страхової виплати та випадки, в яких можливою стає відмова від здійснення страхової виплати. При цьому у переліку тих умов, які пропонує ЦК України, остання сформульована як «наявність інших підстав, встановлених законом», тобто є бланкетним відсиланням до «закону», а ч. 2 ст. 991 ще більше розширює можливість появи інших підстав, адже надає можливість у договорі страхування передбачити будь-які інші підстави для відмови здійснити страхову виплату, головне щоб це не суперечило закону. Вбачається досить складне для розуміння пересічним страхувальником-фізичною особою положення, яке точно сформульоване «під страховика», а не з урахуванням інтересів страхувальника. Єдине, що якимось захищає інтереси страхувальника, це закріплена у ч. 3 цієї статті вимога до обов'язкової письмової форми відмови із вказівкою обґрунтованих причин відмови.

Викликає сумнів і доцільність закріплення норми, яка цілком є неконкретною та вміщує абстрактні бланкетні посилання. Йдеться про ст. 992 ЦК України, яка має назву

«відповідальність страховика» і в якій йдеться лише про одне можливе порушення з його боку – несплату страхової виплати. Натомість ЦК України не встановлює конкретної відповідальності, зазначається лише, що це має бути неустойка, розмір якої має бути встановлений або в договорі, або у законі, який за такого формулювання є абстрактним. Отже, якщо необізнаний у правових тонкощах укладання договорів страхувальник не проконтролює питання встановлення конкретного розміру неустойки в договорі, або якщо він побачить у договорі загальне формулювання «несе відповідальність, встановлену законом», його права не будуть захищені, адже у п. 3 ч. 1 ст. 20 Закону вміщується таке ж саме формулювання, як і у ЦК України – «страховик несе майнову відповідальність за несвоєчасне здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) шляхом сплати страхувальнику неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається умовами договору страхування або законом». Лише за окремими різновидами страхування така відповідальність у законі встановлена. В якості прикладу можна навести п. 36.5. ст. 36 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Наступні статті ЦК України – ст.ст. 993–996 – регулюють питання переходу до страховика прав страхувальника щодо особи, відповідальної за завдані збитки та зміни у суб'єктному складі договору, зокрема ситуації зміни страхувальника. Значна за обсягом стаття у ЦК України присвячена врегулюванню питань припинення договору страхування (ст. 997). І відразу ж перша її частина звертає на себе увагу своєю абстрактністю та неконкретністю. У ній, зокрема, закріплюється, що «договір страхування припиняється у випадках, встановлених договором та законом». Подальші її частини регулюють окремий випадок припинення договору – відмову однієї зі сторін від договору, вказуючи окремо на підстави для такої відмови, обмеження

Herald of Zaporizhzhia National University. Jurisprudence

реалізації цього права (лише для страховика), на особливості реалізації цього права (письмове попередження контрагента про намір відмовитись від договору з обов'язковим дотриманням мінімального строку для такого попередження).

Чимало норм у цій статті сформульовано у диспозитивний спосіб, надаючи сторонам право інакше врегулювати окремі аспекти припинення свого договору. Натомість недоліком є закріплення норми, яка «відсилає» до «закону» для ознайомлення з наслідками відмови від договору страхування життя (ч. 5). Узагальнюючими весь зміст чч. 2–5 цієї статті є положення ч. 6, у якій зазначається, що «якщо страхувальник або страховик відмовився від договору страхування, договір припиняється». Отже, жоден інший випадок припинення договору страхування, ніж припинення його шляхом відмови від договору, у цій статті не регулюється, а вміщується лише узагальнююче формулювання про встановлення таких випадків або договором, або законом.

Пересічному громадянину досить важко розібратися з такими неконкретними та абстрактними відсиланнями. Стаття 28 Закону детально регулює питання припинення дії договору страхування, закріплюючи «відкритий» перелік випадків можливого припинення. І при цьому Закон не «оперує» такою термінологією, яка використана у ЦК України як «відмова» від договору, що викликано, можливо, тим, що формулювання «відмова» у Законі пов'язується або із здійсненням страхових виплат, або із видачею ліцензії. Для позначення ситуації, яка у ст. 997 ЦК України окреслена як «відмова від договору страхування», Закон оперує формулюванням «дострокове припинення договору страхування», і при цьому, якщо у ЦК України йдеться про дотримання мінімального строку про попередження у 30 днів, у Законі це положення ще більш конкретизовано вказівкою «календарних» (днів).

Принаймні більш конкретно є відсилкова норма ч. 1 ст. 998 ЦК України

no. 3-4. 2019 *ISSN 2616-9444*

про те, що «договір страхування є нікчемним або визнається недійсним у випадках, встановлених цим Кодексом», отже хоча б зрозуміло, що відповідь слід шукати у ЦК України (в главі, присвяченій правочинам і, зокрема, питанням їх недійсності). Майже всі положення цієї статті і ст. 29 Закону схожі за змістом.

Остання стаття у главі про страхування також досить загальна, вміщує вказівку, що можуть бути встановлені (законом) випадки обов'язкового страхування життя, здоров'я, майна або відповідальності особи та зазначається, що до цих відносин застосовуються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено актами цивільного законодавства. Тому чимало норм є досить абстрактними, неконкретними, відсилковими або бланкетними.

Що ж стосується врегулювання окремих положень про страхування у ГК України, які не співпадають чи не дублюються в інших актах, автори зазначають про визначення поняття «страхування», яке надається у ч. 1 ст. 352 ГК України. При цьому стаття має назву «Страхування у сфері господарювання», а визначення – «страхування». В Законі України «Про страхування» також надається визначення «страхування». Визначення, яке надається у ГК України, відрізняється від визначення, наданого у Законі, зокрема вказівкою у ГК України на «уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання». У ГК України страхування визначається як діяльність, пов'язана із наданням страхових послуг, у Законі – як вид цивільно-правових відносин.

Інші відмінності у визначенні пов'язані з більш або менш деталізованим описом, хоча зміст у них тотожний. Загалом врегулювання питань суб'єктного складу відносин у сфері страхування (ст. 353 ГК України) не характеризується якимись особливостями за винятком того, що окремо акцентується на «причетності» цих суб'єктів до господарської сфери («суб'єкти господарювання – страховики»). Положення цієї статті про те, що є предметом безпосередньої

діяльності страховика, дублюються із положеннями ЦК України та Закону «Про страхування».

Також слід зазначити, що ст. 355 ГК України, окреслюючи законодавство про страхування у сфері господарювання, вказує, що: а) об'єкти страхування; б) види обов'язкового страхування; в) загальні умови здійснення страхування; г) вимоги до договорів страхування; ґ) порядок здійснення державного нагляду за страховою діяльністю визначаються ЦК України, ГК України, Законом про страхування, іншими законодавчими актами. Формулювання «іншими законодавчими актами» позбавлене жодної конкретики, а закріплення досить узагальнених за змістом положень у ГК України, зважаючи, що цей законодавчий акт посилається на інші закони, викликає питання про доцільність такого врегулювання.

Отже, предметом подальшої дискусії можуть бути питання доцільності виокремлення відповідних норм у ЦК та ГК України, зважаючи, що абсолютна більшість із них не вміщують якихось особливостей цих відносин, що не врегульовані у спеціальному законодавстві, зокрема у Законі України «Про страхування». Досить схожими за змістом є: 1) норми, які визначають договір страхування і які відрізняє лише стиль їх викладення (формулювання дефініції); 2) норми про предмет договору страхування; 3) норми про форму цього договору; 4) норми про момент набрання чинності договором; 5) норми, які визначають, хто може бути страхувальником; 6) норми, якими визначаються особливості укладення договорів страхування на користь третьої особи; 6) норми, якими визначаються обов'язки сторін; 7) норми, якими регулюються питання недійсності договорів страхування та інші норми. Лише незначна кількість норм не дублюється. Усунення дублювання норм дозволить значно зменшити обсяги ЦК і ГК України.

Серед недоліків законодавчого врегулювання слід вказати на: 1) нечіткість формулювання переліку істотних умов

договору у ЦК України, який (перелік), зважаючи на те, що договір вважається укладеним лише у разі досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов, має бути викладений в імперативній формі та має бути вичерпним; використання різних позначень у різних актах щодо одного й того самого поняття (наприклад, істотні умови, обов'язкові умови, відмова від договору, дострокове припинення договору); 2) досить значна кількість відсилкових і бланкетних норм, які є абстрактними (відсилають не до конкретного закону, а вміщують узагальнені формулювання «встановлені законом», «встановлені законодавством», «встановлені актами цивільного законодавства» та інші подібні); 3) не повна відповідність загальних і спеціальних норм

(наприклад, «аудиторська організація» у ГК України і «аудиторська фірма» у Законі «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» та у Законі України «Про страхування» (у контексті надання страховику права вимагати у страхувальника довідку про його фінансовий стан, підтверджену вказаним суб'єктом); 4) відсутність якогось мінімального встановленого законом розміру неустойки у більшості нормативних актів, якими регулюються договірні страхові відносини (як правило, залишення вирішення цього питання на розсуд сторін договору), що часто призводить до неможливості її стягнення у разі не встановлення її конкретного розміру у договорі. Вказані недоліки потребують усунення.

УДК 347.763

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-3/4-06>

Інституційне забезпечення прав пасажера за договором перевезення пасажера

Самойленко Г. В.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
georgesamoil1976@gmail.com*

Ключові слова:

пасажир, перевезення, забезпечення прав пасажера, інституційне забезпечення прав пасажера, гарантії здійснення прав пасажиром, договір перевезення пасажера, захист цивільних прав.

*Надійшло до редколегії:
19.10.2019*

Прийнято до друку: 23.11.2019

Стаття присвячена актуальним питанням забезпечення прав пасажера на інституційному рівні. Йдеться про прояв загальноцивільністичних засобів забезпечення прав пасажера в механізмі правового регулювання перевезень пасажирів: здійснення цивільних прав, їх захист, забезпечення виконання зобов'язань, наслідки невиконання чи неналежного виконання договірних зобов'язань, включаючи притягнення до цивільно-правової відповідальності, їх закріплення в актах транспортного законодавства.

Автор робить висновок, що їх застосування конкретизовано в актах транспортного законодавства, що зумовлено здебільшого особливостями експлуатації різних видів транспорту та традиціями відомчого регулювання правовідносин із перевезення пасажирів різними видами транспорту.

Порушення прав пасажирів і стан забезпеченості їх прав за законодавством ЄС дозволяють зробити висновок щодо низького рівня інституційного забезпечення прав пасажирів за національним законодавством і потреби в його удосконаленні, в тому числі шляхом імплементації окремих норм ЄС, якими закріплено та забезпечено права пасажирів на різних видах транспорту.